

392
R

O. C. D.
L I V O N I A

Livonorum veterum
administrationem rei fami-
liaris, et statum sub Germanorum
potestate,
P R A E S I D E
M. HERMANNO
Lemsalia prope Rigam Livono,

Respondente
IO. ABRAHAMO GRESSICO
Franckenhaynensi-Misnico,
Ad constitutum diem 29. Aprilis
A N N O 1702
Horis consuetis placide offendet.

VITEMBERGAE,
Excudebat MARTINVS SCHVLZIVS, Acad. Typogr.

А И О У Ц

ПИ ГО В ДЕ ПО ГО В К

Prooemium.

 Ommentatus hactenus sum de Livonis veteribus, sive, Lettis, quos varie consideratos historiarum amantibus ante oculos ponere me non piguit. Quintam hanc dissertationem de eodem arguento conscribere, atque sic historiae Lettiorum imponere finem placet. Etenim res majoris momenti de ipsis Germanis, qui Livoniam sub jugum miserunt, propediem, si Dei voluntas ita tulterit, pertractandae, et posteritati consecrandaee erunt. In praesenti autem disputatione agere visum fuit de Lettiorum administratione rei familiaris, et de eorum statu sub Germanorum potestate.

CAP. I.

De Lettiorum administratione rei familiaris.

S. I.

 Mnibus proniscue animalibus natura inditum esse, ut cibum quaerant, quo vitam suam alant, inter omnes abunde constat. Ecquis ignorat formicarum consuetudinem, quae futurorum quasi sensum habentes, summo cum studio fame nondum imminentem viatum comportare, ac sibi suisque parare cibum solent continenter. Nihil in praesenti ut dicam de avium ceterorumq; animantium more. Si ab hac animalium natura ad hominum indolem progredior, curam de vita prolonganda gerere indefessam unusquisque satis novit. Id quod etiam apud Lettios observare similiter atque apud reliquas gentes licet. Quod ad alimentum attinet, agricultura pecoribusq; se et suos sustentarunt. Qua vero ratione agros acquisiverint, supra comme-

moratum fuit in Dissert. de Livon. vet. natura Cap. III. §. 1. seq.
Quibus cibis vesci consueverint, dictum, itidem in eadem Di-
sputatione c. I. §. 1. seq.

§. 2. Neque tamen satis est, ut de cibo solliciti sint homines,
sed et vestibus indigent ad corpus honeste et decenter tegen-
dum. Quaelibet quidem gens ritu suo vestes gestandi utitur; sed
si quid mutationi magis est obnoxium, vestimentorum usum
esse vel unicuique est fatendum. E diverso Lettii vestes suas non
permutant, ac simplicissime incedunt. Cumque seculis supe-
rioribus nullae exterorum merces ad eos deductae sint, ex lino
lanaque vestimenta a mulieribus confecta gesserunt. Calceos
ex libro, arboribus detracto, aut ex cute boum, equorum, vac-
carum, vitulorum, suum, et similium, eo quod tutoribus carue-
runt, sibi compararunt. Quem ritum retinent etiamnum Idem
afferit de Prusis Hennenberger.

§. 3. Sed neque cibus, neque vestes ad vitae humanae condi-
tionem tantum requiruntur, sed alia quoque plura huc spe-
ctant. Inter quae mercatura facienda ratio non postremo
loco ponenda est, quippe hac homines victum non minus
quam amictum lucrifacere haud raro solent. Illud quoque
Lettii testantur. Quamvis enim, quod multi putant, nummis
eguerint, merces tamen cum mercibus commutare, ac fru-
mentum pro pecoribus, pecora pro frumento, frumentum
pecoraque pro vestibus reddere in more positum habuerunt.
Quod si quis paupertate pressus frumentum pecudesque non
haberet, agrum suum alteri tradidit, et illius commodo com-
misit. Quem agrum is, qui acceperat, multo cum labore co-
luit, illique, ad quem pertinebat, dimidiā frumenti partem
dedit, alteram vero partem pro opera sua retinuit. Quod ad
pecora attinet, sequenti ritu usi sunt. Cui pecudes defuerunt,
ab altero vitulum pullumve ablactatum sumpsit, eumque edu-
cavit. Si vacca vel equa fuit, is, qui utramque alebat, ei que pa-
bulum porrigebat, et vaccam et equam custodivit, donec tres
vitu-

vitulos pullosque emitterent in lucem. Tum ille, cuius fuerunt, recepit. Bovem vero mactatum inter se distribuere consueverunt. Hic etiam mos observatus dicitur, tantaque fide industriaque servatus, ut ille, qui bovis possessor erat, alteri prodimidia bovis mactati parte tantum frumenti daret, aut aliud quiddam, quo indigebat, similis tamen valoris. Idem apud eos obtinuit ritus in reliquis pecoribus, adeo, ut alter alteri injuriam afferre potuerit nullam. Arbitrati enim sunt, tale pecus, si male tractaretur, nemini profuturum. Qvae sane consuetudo laudis argumento non caret. Praestiterunt hoc ipso officia mutuae charitatis.

S. 4. Pecora autem ut recte carentur, vario supelleciliis genere opus est. Quod si de Livonorum veterum, sive, Lettiorum supellecili quid commemorare velim, reperio legoque, eos vasis ligneis usos esse. Quandoquidem enim neque stannea, neque cypria, nec orichalcea vasa ad eos ex terris extraneis convecta sunt, iis carere eos oportuit omnino. In his ligneis nimirum vasis non cibum modo potumque conservarunt, sed in iisdem cibos etiam coxerunt, eo quod ahena non habuerunt. Mirari hic quis posset, qui factum sit, ut cibus in vasis ligneis praeparari et coqui potuerit, cum id rationi contrarium videatur. Quamvis vero res admiratione digna sit, tamen id ipsum accidisse palam est satis. Ipsi Germani, cum in Livonię pervenissent, hunc cibi coquendi morem non sine animi commotione accurate observarunt. Necesitas quippe durum alias telum, legemque habens nullam, medium saepe extraordinariorum usum hominibus praebet. Idem Lettiis usū venit. Quidquid proinde coquere voluerunt, illud vasis ligneis, vel, etiam confectis ex cortice imposuerunt, aquamque superfuderunt. Tum quoque lapides candentes in vas conjecterunt, quibus cibi ita cocti, ut illis vesci potuerit quivis. Quod ipsum multi Germanorum fide dignorum aliquot abhinc annis, bello in Livonia grallante, ahenisque per-

milites eruptis et abductis oculis suis viderunt. Eodem modo
Livoni veteres cerevisiam coquere conservaverunt. Qui ritus cir-
ca cerevisiam coquendam obtinet etiamnum non minus apud
Germanos quam apud Lettios ipsos. Atq; hunc morem tum in
cibo, tum in cerevicia coquendis Germani, Historicis attestanti-
bus, apud Lettios animadverterunt. Neque tamen inficiari pos-
sum, me in hac esse sententia, ut credam, Lettios, cum caruerint
ahenis, ollas nihilominus habuisse vel testaceas, vel ferreas, ut
in iis coquere cibum possent. Quod ita sentiam, sequentes me
impellunt rationes: prima, quoniam procul dubio vasa ter-
rea habuisse videntur, fabrosque ferrarios, qui aratra ad terram
arandam fabricati sunt; Altera mea ratio haec est, quod Let-
tii ollas in lingua sua noverint nominare. Nam omnia, quae a
Germanis habent, nominibus alias efferre Germanicis solent.
Putant interea scriptores, Bremenses primos fuisse, qui ahena
in Livoniam introduxerunt, nomenque Livonicum **Kat-**
tels / quod ahenum designat, a vocabulo Germaniae inferio-
ris **Ketel** / originem habere. Videlur quoque nomen **Kat-**
tels ex sermone Polonorum ortum, qui ahenum hoc nomine
pronunciare in usu habent. Atque haec causa est, quam-
obrem permulti arbitrentur, Livonos veteres ante Germano-
rum adventum a Polonis ahena accepisse. Qvam vero op-
inionem neque tuto affirmare, neque temere negare in praesen-
ti conor.

§. 5. Juvat hic adducere **Alexandrum Guaguinum** minus re-
te sentientem: *In ollis, inquit, sigulinae artis nusquam, nisi in lebe-*
tibus aereis cupresisque, in pagis et civitatibus coquunt, neque tibi ollam
argillaceam per totam Livoniam videre licebit. In *Descript. Sarmat.*
Europ. Sed haec cum ipsa veritate aperte pugnant. Ollae
quippe argillaceae magno numero ubique, cum primis apud
Germanos reperiuntur. Igitur miror vehementer, **Gvagninum**
talia, rebus haud exploratis, orbi literato persvasisse. Hujus-
modi ollas moderni Lettii itidem adhibent, ut nihil **jam dicam**
de

de aliis vasis, quae a Germanis acceperunt. Pari ratione autores putant, nummos a Germanis primum in Livoniam introductos esse. Rationem inde sumunt, quia Livoni antiqui nulli monetae in idiomate suo nomen indere possunt, sed iisdem, quibus Germani, verbis utuntur. Id quod omnes compertum habent, qui in Livonia fuerunt, vel hodierna adhuc die in ea vitam ducunt. Testantur etiam scriptores, Bremenses, posteaquam in Livoniam pervenerunt, merces cum mercibus commutasse, quia indigenae nummorum usum prorsus ignorarunt. Vid. *Generosissimus Dn. Caspara Ceumern Theatrid. Liv. Funcii Chron. L. X. Russov. et Einhornius.*

§. 6. Consuetum alias est, ut in hypocaustis fenestrae conspiciantur fornacesque. Livoni contra pervetusti in hypocaustis suis nec fenestras vitreas, nec fornaces habuerunt, neque ulla earum notitia imbuti fuerunt. Hinc fit, ut in sermone suo vitrum nullo nomine afficere queant, sed Germanorum mores secuti, Germanicam quoque refineant appellationem. In hypocaustis etiam suis furnos erexerunt, illisque fornacis loco usi sunt. Quae hypocausta, furnis calefactis, fumo adeo repleta, ut in iisdem permanere non potuerint. Quamobrem egredi eos oportuit, humive cubare, donec remiserit fumus. Fenestras ex asseribus confectas et compositas, ut fumus eo commodius exire posset, ad aliquod temporis spaciū se posuerunt. Eundem apud Lettios, Curonosque morem observare etiamnum licet. Nonnulli vero, urbi Rigeni propinquiores, in hypocaustis suis pariter fornaces ac fenestras vitreas habent, atque Germanos hac in parte imitantur.

CAP. II.

De Livonorū veterū statū sub Germanorū potestate

S. I.

Germanis, qui ex urbe Bremensi primum erant, reliquisque omnibus, seculo abhinc duodecimo in Livoniam tendenti-

dentibus, adeo benignum se praebuit Deus, ut, Livonia, tandem, bellis diuturnis durisque gestis, occupata, Lettios sibi reddiderint serviles ac vectigales. Atque hinc videmus, Lettios non modo Germanis opera quaecunque durissima facere, sed et vectigalia iis solvere, exempli gratia, de frumento, peccore, pratis, agris, hortis, apibusque. Qui autem ad mare habitant, ac neque agros colere, neque pecora alere possunt, de vario piscium genere tributum conferre quotannis tenentur. Mirandum sane, Lettios, qui priscis temporibus Livonię in sua potestate tenuerunt, adeo sub jugum missos, ut Germanorum mancipia in hodiernum usque sint diem. Germani quoque prioribus cum primis seculis tantam in Lettios vim exercuisse feruntur, ut sub ditione sua natos vendiderint, eosque aliis dederint dono. Si qui Lettiorum aufugerant ad alios, eos Germani repetierunt, et ad officium redire coegerunt. Transfugae vero reducti gravissimas Germanis poenas dederunt. Res si ita se habet, credo, ideo hoc factum, ut Lettii Germanis infensissimi, eo rectius domarentur, ne contra Germanos seditionem concitare possent. Sed hodierni Germani multo mitiores in Lettios sunt, leniusque eos tractant. Accedit etiam hoc, Lettios ad nullum munus neque levisimum admissos fuisse, sed soli Germani muneri publico praefuerunt. Quamvis Lettiorum quidam huic vel illi officio idonei censerentur, Germani tamen eorum opera uti recusarunt, nullam ob aliam, ut puto, rationem, quam ut in tuto versarentur. Quando enim gens quedam sub potestatem redigitur, odium naturale suscipere, atque de vindicta cogitare ex pravo quodam nocendi instinctu solet. Hoc ipsum Germani quam optime intellexerunt, atque ea de causa Lettios omni potestate, officioque privarunt. In hanc vitae conditionem Lettii ex eo tempore, quo in Germanorum ditionem Livonia venit, translati sunt, atque ex dominis servi constituti. Quam sortem vehementer dolent, pristinique status obliviſci non possunt.

§. 2. Fue.

§. 2. Fuerunt equidem Germanorum multi, qui svaserunt, omnemque lapidem moverunt, ut Lettii, si non sponte sua, coacti tamen ad linguam Germanicam informarentur. Sed consilium hoc votumque irritum fuit, atque Germani id non consecuti, quod in votis habebant. Lettii namque durae alias cervicis a vernacula sua, qua adhuc utuntur, ac superstitione, moribusque Christianos neutiquam decentibus, revocari ac retrahi non potuerunt. Neque Magistri Ordinis Teutonici sub initium efficere statim valuerunt, quae exoptarunt, sed eos oportuit se accommodare ad hominum ingenia, temporumque rationes. Cum vero Germani Lettiorum salutem aequa eternam ac temporalem procurandam curarent, eorum opera curaque factum, ut sacerdotes Pontificiorum in Livonię commigrarent, Livonosque in cultu sacro erudirent. Sed propter Livonicae linguae ignorantem neque docendo, neque missam celebrando prospere satis egerunt. Haud quidquam Lettii omittebant, quin sacerdotibus suis alimenta affatim praeberent, et tamen increbruit proverbio res :

Du armer Eurischer Bauer/
Dein Leben wird dir sauer/
Du steigest auf den Baum/
Und hauest dir Sattel und Zaum/
Du giebst den Pfaffen auch ihre Pflicht/
Und weisst von Gottes Wort doch nicht.

Ansam huic proverbio dabat nimia Pontificiorum severitas, qui Livonos vi ad sacra Christi amplectenda coegeret perhibentur. Jacobus Augustus Tbusanus auctor est, Bertholdum, Episcopum Livoniensem, Meinardo succedentem, a Livonis, eo quod illos ad fidem Christianam urserit, occisum esse. L. xxi. Funcius, cum quo consentit Russovius et Menius, scribit, Bertholdum ab Estonibus interfectum. Lib. X. Chron. Cranzius putat, eum in acie pugnarem, ac in equo indomito insidentem, ferro transfosum. Vandal. Lib. VI. c. 10. Quidquid sit, sufficit,

ficit, Bertholdum obiisse morte violenta. Aliorum exempla, doctrinam fidei apud Livonos proponentium, ut silentio tegam. Unum tamen Episcopum a Linden dictum adducere non piget. Laudi huic dicitur, quod totam curam intenderit in Livonos ab impio cultu revocandos, et ad pium Dei cultum perducendos. Modus vero, quo usus, haud probatur. Quando enim Lettii convenerunt ad labores suos peragendos, per praefectum quempiam aliosque Lettios audivit, utrum orare possent? Qui nonnullas precum formulas addidicerant, comiter excepti sunt, cibisque impleti: Qui autem orare non potuerunt, virgis caesi. Intentio placet, displicet modus. Vid. *Theod. Doerhosius* in consilio de instit. pueror. ad munus Eccles. Si hi homines in scholis fuissent instituti, meliorem forsan precum rationem reddidissent. Sed scholarum eo tempore penuria propter crebriores rerum conversiones satis fuit magna, ut juventus Lettiorum nihil addiscere potuerit, quo ad munus aliquod in lingua sua capessendum adhiberi posset. Tributum nihilominus Lettiis imperatum de nummis ad scholas erigendas colligendis, quos nummos Livoni *Skola-Nautda* / hoc est, scholae pecuniam vocarunt. Quod appareat ex scripto quodam, quod oblatum est a *Georgio Moeller o P. Fürstenbergio* Magistro Livoniae in castris existenti anno 1558. mense Jun.

§. 3. Eadem Livoniae facies erat, cum anno 1522. doctrina Evangelica per *Lutherum* instaurata ad Livonos perferretur. Ecclesiarum numerus satis exiguus erat. Et quod ad Curoniam attinet, non nisi ad Mitoam, Bauskiam, Goldingam, VVindaviam, Candaviam, Ticcum, Talsen, et Zabeln lignea quae-dam facella inventa sunt, ac conspecta, in quibus sacerdotes Pontificiorum missam habuerunt. Mirandum praeterea, anno adhuc 1566. templorum paucitatem propter frequentes motus fuisse observatam. Eo tempore non tantum in una ae-de, sed duabus tribusve, quid quod? vel in quatuor aedibus sa-cris,

cris, ad aliquot milliaria distantibus, sacerdos rem sacram fecisse fertur, donec opera Dominorum Evangelicorum successu temporis templa conderentur, doctribusque ornarentur. Id quod ex visitatione aequae anno 1566. a M. Stephano Bilavio primo Ducatus Curonici antistite habita, atque ex visitatione anno 1572. ab Alexandro Einhornio itidem antistite peracta satis liquet.

S. 4. Quamvis vero, ut ad rem iterum veniam, Germani Lettios adeo sibi commendatos habuerint, ut ipsorum salus iis fuerit curae cordique, experti tamen sunt, Livoniā saepe bello implicitam atque divexatam. De Livonorū bellis alibi, si Deus volet, pluribus agam. *Cranzium* afferre hoc loco lubet. *Magnus Dux*, scribit, *Moschiae Livonis* admodum innotuit VVandal. Lib. XIII. c. 21. *Münster Cosmog.* Lib. V. de German. c. 351. Evidem haud ignoro, esse quosdam, arbitrantes, Livoniā ideo arma crebro illata, quod Germani in Lettios saevitiam exercuerint non paryam. Aquibus ego, rem paululum accuratius animo reputans, facio discesionem. Germani quippe necessitate quadam adstricti, Lettios recens repressos durius plus justo tractare debuerunt. Timendum iis erat, ne a Lettiis, qui Germanis undique insidias struebant, ex occulto circumdati, ad angustias redigerentur, bonisque sanguine suo acquisitis, ac vita ipsa privarentur. Igitur, ut Lettiis semper horror remaneret, nec quid molirentur, Germani auctoritate pollentes, eos acerbius excipiebant. His autem temporibus, ut supra dictum recordor, Lettiis indulgent magis Germani, poenisque promeritis, exempli gratia, carcere, virgis, fustibusque afficiendos, verberandosque eos jubent. Nobiles Curonici in Lettios, si crimen aliquod morte dignum committunt, jus vitae exercent, neque Principis tali in casu consilio aut mandato utuntur. Sed nobiles Livonici poenas capitales ad magistratum supremum, ad quem tales poenas statuere pertinet, referre solent, Lettiosque poenis ordinariis mulcant. Sunt enim

Lettii Germanorum, quod palam est, mancipia!, verberaque
Iubentius sustinent, quam ut nummos pro delicto quodam sol-
vant. In corpore luere eorum proprium quasi est. Ergo non
est, cur multi in admirationem rapiantur, Lettios virgis caedi,
fustibusque excipi, quando mali quid agere conantur.

§. 5. Quaestionem nunc unam alteramve proponere certas
obrationes placet. Quaeritur, consultumne sit, ut Lettii natu-
rae alias effrenatae in libertatem vindicati ad scholas mittan-
tur, in iisque juxta ac Germani legendo ac scribendo exerce-
antur, quo munere quodam publico fungi possent. Antequam
ad quaestionem prolatam respondeam, opiniones quorundam
adducam, tum judicium etiam meum qualecunque de hoc
argumento feram. Sunt nonnulli in hac sententia, ut putent,
injustum haud secus ac iniquum esse, ut Lettii quodam liberta-
tis jure fruantur, jugoque quadam in parte liberentur, eo quod
Germani eos viatos armis subegerint, suaque mancipia eos
constituerint, quos omnem Germanis obedientiam praestare
oportet. Addunt insuper, Lettios hac esse indole, ut nullis ver-
borum lenociniis capi possint, sed adeo se gerere duros, ut nul-
la propemodum commiseratione digni durius adhuc tracten-
tur. Neque desunt alii, afferentes, minime expedire Lettiis
naturae pertinacis hominibus, ut literis artibusque liberalibus
erudiantur, cum ex informatione nullum perciperent fructum
nec ab indole tua recederent, sed peiores efficerentur. Quod si
etiam immunes redderentur, judicant quidam, fore, ut Lettii
libertate ad mala peragenda abuterentur, Germanisque mo-
rem gerere cessarent. Dantur adhuc alii autumantes, rem
prorsus esse periculosam, ut Lettii libertate quadam donati in-
scholas eant, non quidem hac mente, ac si Lettiis hanc felicitatem
non optent, sed quia periculum subest, ne hac ratione
Germani opprimantur, terraque expellantur. Nam ajunt, si eo
notitiae Lettii pervenirent, ut chronica Livonica legere atque
intelligere possent, ex iisque perciperent, se antiquitus Livo-
niae

niae dominos ac possessores fuisse, a Germanis vero terra orbatis, domitos et ad servitutem redactos, crudeliterque actos, procul dubio eo laborarent, ut se ex servitute liberarent, terramque suam in pristinum restituerent. Talia jam temporibus ordinis Teutonici contigerunt, ut Letii summa cum fraude de Germanis occidendi ac extirpandi cogitarint. Quod etiam evenisset, nisi gubernante Dei providentia ipsi Letii propositum suum divulgassent, prout annales Livonici id testantur. Cum aliquando post hominum memoriam Germanus aliquis ex chronicō quodam Livonicō Letiis quibusdam nonnihil praelegeret, illudque illis in vernacula sua narraret, exponebatque, Livoniam olim ad illos pertinuisse, illosque a Germanis sub jugum missos, de omni industria aures benevolas praebeuerunt, summaque cum attentione omnia, quae audiverant, observarunt. Accidit autem, ut ebrii arbitrarentur neminem adesse, qui ad colloquium ipsorum animum adverteret, et sermones conferrent, quid factō opus esset. Consilium ergo hoc inierunt, consultum ac necessarium esse, ut ea, quae auribus perceperant, sociis suis renuncient, quo conventus seditiosos agitarent in universa terra, in Germanos irruerent, atque ex terra sua eliminarent. Haec cum Germanus, qui chronicō praelegerat, audiret, metus eum incessit permagnus, minaturque, ut a tali proposito declinare vellent. Secus, si recusarent, se magistrati revelaturum dicebat, tantumque effecturum, ut capitī dāminentur. Quibus verbis Letii ad alias cogitationes redeuntes a proposito suo destiterunt, nec quidquam tentarunt. Alias forsitan propositum suum executi fuissent, nisi Germanus talia protulisset.

§. 6. Enarravi hactenus nonnullorum de Letiis opiniones. Nunc meum est, ut ad singula animi sensa aperiam, atque dicam, quid de sententiis prolatis sit judicandum. Igitur, quod ad primum membrum attinet, existimo, in dominos convenire, ut se erga servos suos mites gerant, et mansuetudinem

in servis etiam suis puniendis prae se ferant, atque mancipia sua
quae bello sibi subjecerunt, ita tractent, ut illorum misericor-
dia capiantur. Legatur hanc in rem celeberrimus Röhrensee
Prof. Publ. et Ephor. alumnor. Ele&t, in Ethica omnium laude
digna. Nec video, quod suboriri posset damnum, si quaedam
Lettiis libertas in hac illave re concedatur, jugumque nonnihil
levetur. Sed haec hodierni Germani multa cum laude pru-
denter considerant, Lettiorumque patres cum Augusto haud
immerito vocari merentur. Ad secundum argumentum hanc
do rationem, me per inversionem statuere, quod Lettii pro-
pter perversam suam ac indomitam naturam eo citius ad pie-
tatem instituendi, scholasque adire cogendi sint, quo beneficio
rectae fidelisque institutionis natura illorum corrigatur, et ad
bonam frugem reducatur. Lettii certe non soli sunt naturae
depravatae, sed omnes, omnino homines hoc morbo laborant,
de que vitio naturae conqueruntur. Hinc ea sententia minus
probatur, qua statuitur, naturam Lettiorum adeo esse corru-
ptam, ut nulla arte nulloque informationis genere emendari, et
a malo retrahi queant. Fuerunt quippe gentes aequae indomi-
tae rudesque ac Lettii, et tamen doctrina pietatis ad aliam vitae
conditionem perductae sunt. Annon Lettii eodem modo, quo
reliqui coërceri, et ad vitam Christiano nomine dignam per-
venire possent. Ipsa bruta rationis usu carentia, cura homi-
num, experientia testante, condocefiunt quodammodo et mi-
tigantur. Lettii profecto ratione praediti celeri⁹ quid arripiunt,
magisque praestabunt. Nec dixerit quis sine majestatis divinae
offensa, Lettios neq; verbo DEI, neque artibus liberalibus emen-
dari posse, cum homines a vera religione alieni tantum Philo-
sophiae tribuerint, putarintque, quod homines feros ac effre-
natos ad modestiam moresque bene componendos invitet, ac
deducat. Huc facit illud Ovidii:

- didicisse fideliter artes

Emollit mores, nec sinit esse feros.

Idem de Lettiis hominibus nomen Christi profitentibus potius
est

est sperandum. Si vero nonnulli hac libertate, quod antea ob-
jiciebatur, abuti vellent, credo, tales ad alias opiniones redditu-
ros, quando poenis gravissimis afficerentur. Tertium nunc
sequitur momentum, de quo ratiocinor sequentem in modum.
Utrum periculum aliquod imminere posset ex Lettiorum li-
bertate, ac informatione, unicuique judicandi facultatem per-
mitto, sed hac ratione ab eo, quod fortuito accidit, argu-
mentari videretur. Quae ratio nec idonea est, nec firmo stat-
talo. Interea sincere mihi cum aliis fatendum est, si Lettii ea-
dem, qua Germani, libertate uterentur, Germani procul du-
bio in metu et timore versarentur, illique facile his insidiaren-
tur. Censeo ergo, quod mancipia quidem uno vel altero one-
re liberari possint, sed nimiam illis, aut eandem, quam domi-
ni eorum habent, concedere libertatem, haud tutum fore.
Quae singula Ensiferi quam accuratissime animo expenderunt.
Hanc in rem legendus Schurzleischt junioris Prof. Pub. libellus
egregius de Ensiferis.

§. 7. Quod ad scholas attinet, sciendum, Lettiorum statum
non ferre, ut omnes atque singuli ad scholas dimittantur, arti-
busque erudiantur. Rustici namque sunt, et ab ineunte statim
aetate agriculturae, aliisque laboribus rusticaniis operam na-
vant. Accedit insuper, quod Lettiorum indoles ita compa-
rata sit, ut lingvam Germanicam, usu teste, valde difficulter
addiscant, quamvis quidam in ipsa Germania per aliquot an-
nos commorati sint, linguam tamen Germanorum recte per-
cipere non potuerunt. Absque hujus vero lingvae notitia illos
legendo et scribendo informare, difficile admodum videtur.
Neque eo secius reliqui quicquam fecit glorioissimus
quondam Sveonum Rex CAROLVS XI. qui tantam Lettiorum
salutis agebat curam, ut ipsorum non modo jugum in multis
relevaret, sed et sumptibus regiis per universam Livonię
scholas fundaret, praeceptoribusque easdem instrueret ido-
neis, in commodum fructumque Lettiae juventutis, quae hoc
tempore pietate, nec minus legendo quam scribendo haud segniter
infor-

informatur. Vid. *Disputatio nostra de Sacris Liton.* c. III. §. 6. Evidem
Lettii sub initium adolescentes ad scholas mittere renuebant, veren
tes, ne, quando legere et scribere callent, stipendia mereri cogantur.
Jussu proinde Regis Lettiorum filii et filiae vi ad scholas ducebantur.
Sed deinceps fructum informationis percipientes, Regi dignas satis
gratias persolvere non poterant, ipsique prosperrima quaeque appre
cabantur. Et mirandum sanz est, in multis Lettiorum liberis inge
nium esse adeo docile, ut lectionis et scripturae facultatem brevisimo
temporis spatio consequantur. Quod argumentum militat contra
eos, qui Lettiis propter indomitam naturam scholis interdicunt.

§ 8. Sed cum antea dixerim, Lettios linguam Germanicam difficulter
addiscere, dubium uni vel alteri suboriri posse conjicio, qua ratione
informentur. Quare nonnulla adjicienda sunt claritatis causa. Prae
ceptores, qui Lettios informant, idiomate eorum utuntur, liberique in
vernacula sua lectionem, ut et nonnihil de arte scribendi addiscunt. Si
militer Sacerdotes pagani linguam Livonicam intelligant necesse est,
quo sermones sacros habere, Lettiosque pietate erudire possint. Quem
vero honorem sacerdotibus habeant, de eo supra a me actum fuit in
Disp. de nat. Liv. Vet. c. 1. §. 8. Plura afferre prohibet angustia chartae.,
Unum nihilominus adjicere operae pretium videtur. Quaeri nimirum
hic potest, utrum conducat? ut liberi Lettiorum ad munus sacrum
admittantur. Dicere quis posset, taleque forte proponere argumen
tum. Quicunque gentis suae naturam, moresque probe novit, lin
guam praeterea optime perspectam habet, is artium cultura imbutus,
in iisque bene eruditus censemur dignus, qui muneri vel ecclesiastico,
vel civili praeficiatur. Juventus Lettica ita se habet, quod ad prius pro
positionis membrum spectat: Quod ad alterum attinet, studiorum tra
ctatione excoli potest. Illationis proinde ratio firma manet, Lettiorum
liberos in officiis publicis esse adhibendos. Quamvis hoc argumentum
non sit de nihilo, in ea tamen persevero sententia, ob multas et mali exempli
rationes subssecuturas, tutius et Livoniae utilius esse, ut Germani, qui naturam, mo
resque Lettiorum affatim cognoverunt, et etiamnum magis magisque cognoscunt,
lingvam eorum insuper facile addiscunt, studiisque excellunt, muneribus
tum in sacra, tum civili republica perfungantur. Germani quippe Livoniā in
venerunt, Germani Livoniā armis in suam potestatem redegerunt, Germani
Livoniā pio Dei cultu informarunt. Germanis igitur omnes honores merito
decernuntur. Quos Germanos ego omnesque Livoniae incolas tutelae Dei com
mendabo, eundemque cum summo pietatis meae argumento pro illorum
salute religiose deprecari non cessabo.

FINIS.